

CARLES MIRALLES (1944-2015): UNA NOTA NECROLÒGICA

JORDI CORNUDELLA
Edicions 62
jcornudella@grup62.com

El 29 de gener del 2015 va morir, als setanta anys, Carles Miralles i Solà. Feia pocs mesos que s'havia jubilat com a catedràtic de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona i en feia uns quants més que havia hagut de deixar d'assistir, cada dijous, a les reunions de la Comissió de Lexicografia de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que ell mateix presidia. La seves ocupacions acadèmiques, que últimament es repartien entre les classes a la Universitat (de la qual havia estat vicerector entre 1981 i 1986), les sessions a l'Institut (del qual havia estat secretari general entre 1998 i 2002) i l'edició crítica de les *Suplicants* d'Èsquil per a l'Accademia dei Lincei (que feia anys que preparava conjuntament amb el professor Vittorio Citti, de la Universitat de Trento), les hi va interrompre un ictus que va patir el 6 d'abril del 2014. Per sort, va ser a temps de refer-se una mica i, almenys, assistir a l'homenatge meritíssim que la seva universitat de tota la vida li va dedicar el 30 de setembre. En aquell acte li va ser oferta (i alhora va ser presentada públicament) una doble miscel·lània que comprèn més de trenta treballs d'autors diversos entorn dels camps en què l'interès de Carles Miralles va ser més llargament sostingut: un volum d'estudis de filologia grega i un altre d'estudis de literatura i crítica sobre coses catalanes. Entre els projectes immediats de Miralles que van deixar interromputs primer l'ictus i després la mort, a més de les feines pendents com a catedràtic emèrit, com a president de la Comissió de Lexicografia i com a editor i comentarista d'Èsquil, hi havia la publicació d'un nou llibre de poemes. Perquè Miralles, a més de filòleg hel·lenista i home de la Universitat de Barcelona i de l'Institut d'Estudis Catalans, a més de persona de cultura activa en fronts diversos, també era un dels poetes cabdals de la seva generació. Però em temo que això últim és encara una mica menys generalment sabut que la resta.

La doble condició d'hel·lenista i poeta fa que ens vingui de seguida al cap, és clar, el paradigma de Ribà. No és per atzar que els editors de la doble miscel·lània d'homenatge amb motiu de la jubilació de Miralles li possessin com a títol una frase del vint-i-dosè sonet de *Salvatge cor* (el que es titula «Diana als jardins»): *Som per mirar*. Tot i que de provar d'estrènyer comparances no crec que en traiguéssim gaire partit, el cert és que el nom de Ribà, parlant de Miralles, ve del tot a tomb, i això per més d'una raó. El primer dels moltíssims articles que Miralles

va publicar, aquest quan encara cursava l'últim any de carrera, versava sobre Riba («Carles Riba: La idea de Grecia en las *Elegies de Bierville*», *Ínsula*, núm. 232, març del 1966); ell va ser l'encarregat d'editar i prologar les traduccions ribianes en vers de Sòfocles i d'Eurípides (dos i tres volums, respectivament; Barcelona: Curial, 1977); el seu primer llibre de crítica en català va ser la *Lectura de les «Elegies de Bierville»* de Carles Riba (Barcelona: Curial, 1979); va participar a l'Aula Carles Riba de la Universitat de Barcelona d'ençà que es va fundar el 1969, aviat hi va substituir el seu mestre i mentor Josep Alsina com a codirector, i en va ser el president quan, després d'uns anys de letargia, l'Aula va reprendre l'activitat el 1998; va participar als dos primers simposis Carles Riba (1984 i 1993) i va presidir ell mateix el tercer (2012); va aplegar dotze estudis ribians, a més de la *Lectura* del 1979, al volum *Sobre Riba* (Barcelona: Proa, 2007), etcètera. I en aquest etcètera no podem deixar de comptar-hi el fet que Riba, sense cap mena de dubte, s'hauria complagut amb la incorporació de la filologia clàssica a les activitats de l'Institut d'Estudis Catalans; i va ser justament Miralles qui, d'ençà de la seva fundació el 1980, va presidir la junta de la Societat Catalana d'Estudis Clàssics, filial de l'Institut, i qui des del 1985 en dirigia l'òrgan de publicacions (la revista *Ítaca*). Tot plegat, ja es veu, no fa sinó reblar l'evidència que Riba (el poeta, l'humanista, el traductor) va ser un dels focus d'interès més persistents per a Miralles (el crític, el lector).

Però, a l'hora de les valoracions, unes certes diferències de fons entre totes dues figures potser encara són més significatives que aquests lligams tan obvis. Miralles va defensar en unes quantes ocasions que Riba havia sigut un «home de lletres» acomplert, però no pas un hel·lenista en el sentit de «professional del grec» o d'«expert en filologia grega». Ni ho va ser ni ho havia pretès, val a dir: «la meva obra literària personal, com a versaire, com a crític i possiblement com a novel·lista», escrivia Riba a Karl Vossler el 13 de juny del 1925, seria «l'única obra a la qual, en un altre país, em consagraria»; si a la Fundació Bernat Metge va convertir el grec en la seva feina va ser, explicava Riba al seu mestre alemany, «per patriotisme»: «En països en formació, com el nostre, tothom ha de treure el màxim rendiment de totes les seves possibilitats», i a ell li tocava «formar col·laboradors per a la nostra obra d'incorporació dels clàssics grecs i llatins al català». Miralles reclamava per a si mateix la condició ribiana d'«home de lletres integral», que certament li corresponia; però ell sí que era un hel·lenista de ple dret, un professional del grec. De totes totes. No podia ser altrament, vist que, dels setanta anys que li va ser donat de viure, se'n va passar més de cinquanta a la universitat, ocupant-se centralment de la llengua, la literatura i la cultura gregues.

D'Èsquil a Èsquil —des de la seva tesi doctoral, llegida el 1967, o si volem des del volum *Tragedia y política en Esquilo* (Barcelona: Ariel, 1968), fins a la feina d'edició de les *Suplicants* que l'ictus i la mort li van interrompre—, Miralles no va parar de produir bibliografia especialitzada en camps diversos de la filologia clàssica: el món grec, el mite, l'èpica, la poesia arcaica, la tragèdia, la poesia hel·lenística, la narrativa d'època romana i fins la literatura bizantina —i, encara, la poesia lla-

tina—, tot va ser, per a ell, objecte d'estudi aprofundit. Al llarg dels anys, no costa de veure en els seus treballs una coherència intensa, cada cop més pronunciada, a l'hora d'entendre el fenomen literari, i sobretot el més específicament poètic, com el resultat d'una tensió entre tradició i innovació que es produeix en el marc de les relacions entre el poeta, el seu patró i el públic de la seva poesia; si puc dir-ho en termes de retòrica, Miralles (i en això va estar en plena sintonia amb el seu temps) es va distanciar de la crítica entesa com una valoració de la poesia exclusivament en tant que expressió personal i va veure la necessitat de considerar-la també en les seves funcions relacionals, és a dir des de la seva dimensió apel·lativa. Però el que ara m'importa de fer notar és que la bibliografia en què va deixar constància de tot això no se circumscriu a l'àmbit local, sinó que ben aviat va mostrar la intenció oberta d'interessar els fòrums internacionals especialitzats en filologia clàssica, almenys els europeus. Deixeu-me posar uns quants exemples patents d'aquesta vocació internacional: el tàndem Carles Miralles-Jaume Pòrtulas va publicar els volums *Archilocus and the iambic poetry* (1983) i *The poetry of Hipponax* (1988), tots dos a les Edizioni dell'Ateneo, a Roma; Stefano Novelli i Vittorio Citti es van encarregar de l'edició del volum *Studies on elegy and iambus* (Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 2004), presentat per Bruno Gentili, que recull 25 treballs de Miralles escrits entre 1967 i 1992 i redactats originalment en anglès, castellà, català, francès i italià; el mateix Miralles va refer en català (*Homer*; Barcelona: Empúries, 2005) un seu llibre anterior, redactat i publicat en italià (*Come leggere Omero*; Milà: Rusconi, 1992); i M. Cecilia Angioni i Piero Novelli es van encarregar d'editar *La luce del dolore: Aspetti della poesia di Sofocle* (Nàpols: Liguori, 2009), prologat per Vittorio Citti, que aplega deu estudis sofocleus de Miralles. Naturalment, aquesta vocació d'internacionalitat no amaga la noble ambició, potser tan patriòtica com l'abnegació de Riba a la Fundació Bernat Metge, de situar la recerca universitària a un nivell de dignitat que no havia tingut mai regularment en aquest país. En l'ordre personal Miralles se'n va sortir, i tant que sí; però no ho hauria aconseguit si no hagués estat vocacionalment filòleg, si la seva condició de professional del grec no hagués respost a una inclinació viscuda íntimament com una necessitat, i no tan sols com un producte dels atzars laborals o com un deure de servei a la comunitat.

És pel biaix de la competència filològica, de la professionalització en l'ofici d'hel·lenista, que em sembla que podem explicar-nos un altre tret diferencial en l'activitat de Riba i l'activitat de Miralles en relació amb la literatura grega. Riba va ser per damunt de tot un anostrador dels clàssics: el traductor de l'*Odissea* (dues vegades), de les tragèdies d'Èsquil (en prosa), les de Sòfocles (en prosa i en vers) i les d'Eurípides (en vers), de totes les *Vides paral·leles* de Plutarc i d'una llarga colla d'obres més, incloent-hi tractats de Xenofont i algun diàleg de Plató. En comparació, Miralles va traduir moltíssim menys; a la Fundació Bernat Metge, que és on Riba va donar el gros de la seva feina (al catàleg de la col·lecció hi ha una trentena de volums que són responsabilitat seva), Miralles només hi va publicar les *Efesiàques* de Xenofont d'Efes (1967) i els *Mimiàms* d'Herodes (1970).

Les dissensions profundes i una incompatibilitat perfectament comprensible amb el propietari de l'empresa expliquen que Miralles, un dels filòlegs clàssics més eminents de la seva lleva i un més reconeguts del país, col·laborés tan poc, i deixés de fer-ho tan aviat, amb la Bernat Metge; però tenir-ho present no ens ha de privar de reconèixer que Miralles, a diferència de Riba, no era ni de bon tros un traductor vocacional (ni, no cal dir-ho, professional). La seva aproximació als textos originals responia en part a una diguem-ne estratègia ribiana: era un excel·lent lector de poesia perquè havia posat la poesia i la creació poètica al centre vital de la seva relació amb la cultura i amb el món; però en divergia perquè el seu grau de resposta als estímuls dels textos no era només el d'un traductor ben informat que coneix prou bé la llengua i el món de la Grècia antiga i ens els trasllada perquè pensa que són lectures que ens calen (o perquè vol que ens calguin), sinó també, i en certs casos sobretot, el d'un expert que és capaç d'avaluar-ne els detalls i discutir-los des d'una formació acadèmica perfectament homologable a la dels seus col·legues filòlegs d'arreu del món. Per això, en tant que poeta ell mateix, les traduccions que més hem d'agrar a Miralles no són tant les dels grecs antics, que cauen dintre l'àmbit de la seva professió filològica, com les dels grecs moderns, que en queden fora: *Mithistòrima*, de Giorgos Seferis (Barcelona: Quaderns Crema, 1980), i l'antologia *Set poetes neogrecs* (Barcelona: Edicions 62, 1988). Permeteu-me afegir-hi, però, que, si la desaparició de Carles Miralles no hagués estat tan dolorosament prematura, amb una mica de sort ell s'hauria afanyat a desmentir el judici que acabo d'avançar, i ens hauria donat un Hesíode memorable i hauria enriquit amb traduccions de mèrit i valor una antologia general de la poesia grega que havíem previst, amb ell i amb Carles Garriga, unes quantes vegades.

Pel que fa a l'activitat crítica de Miralles en matèria catalana, amb posterioritat a la *Lectura de les «Elegies de Bierville»* del 1977 i al recull *Eulàlia: Estudis i notes de literatura catalana* (Barcelona: Llibres del Mall, 1986), els seus tractes amb els antics i amb els moderns (Ausiàs March o Roís de Corella o el *Tirant*, d'una banda; Maragall, Riba, Foix o Espriu, de l'altra; i esmento només algunes peces d'un ventall bastant més ampli) han quedat parcialment recollits en una colla de volums temàtics —*Sobre Foix* (Barcelona: Quaderns Crema, 1993), *Sobre Riba* (Barcelona: Proa, 2006), *Aracne: Trasllats i ordits d'alguns textos del quatre-cents* (València-Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012) i *Sobre Espriu* (Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat, 2013)— i en un aplec de les seves col·laboracions al Suplement de Cultura del diari *Avui* (2002-2007): *Sota el signe del fènix: Durar i pel foc sempre renéixer* (Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 2008). Segurament és en aquest últim volum on els lectors menys proclius a passar-s'ho bé amb un llibre de crítica a les mans poden treure el màxim partit de les sapiències de Miralles, perquè la nota erudita hi té molt poc pes i no hi ha, naturalment, cap servitud als hàbits formals de la literatura acadèmica. Això potser hi fa més fàcil i més directe de veure que els tractes de Miralles amb els clàssics antics i moderns

(amb la poesia i amb la novel·la, i amb el cinema quan cal) s'estableixen sempre des de la intel·ligència i la cordialitat alhora, que vol dir que no proven d'entorpir ni de suplantar la lectura sinó que hi van a favor i proven d'encoratjar-la. A més, tenen també el denominador comú de no ser mai reticents a posar en relació les construccions imaginàries de la literatura amb les realitats del món; o sigui que a Miralles no li feia cap por arriscar interpretacions, com han fet sempre els bons lectors, perquè sentia íntimament la indestriabilitat d'alguns dels lligams que hi ha entre l'ètica i l'estètica.

No voldria que semblés una màxima abstrusa, això últim que he dit. Es pot traduir senzillament en la idea que, abans que res, per sobre i per sota de tot, Carles Miralles era un poeta i entenia la cultura des de la seva experiència de poeta. Com Riba, de nou. Al marge de cap valoració sobre les importàncies respectives, que seria de tot punt impertinent, voldria assenyalar una última diferència entre Riba i Miralles. Riba es va establir des de ben aviat com un poeta important i reconegut; segurament, al principi, més i tot del que ell mateix se'n sentia, perquè no perdia ocasió de donar a entendre que en unes altres circumstàncies (per exemple, si la seva llengua hagués sigut l'anglès i no el català) hauria preferit ser novel·lista. En canvi, Miralles (que també era narrador, com va demostrar amb els contes d'*Escrit a la finestra*; Barcelona: Columna, 1998) va despuntar com a poeta des de ben jove però fa la sensació que gairebé ningú va acabar d'adonar-se'n gaire, per més que ell no ho amagués mai. És cert que, després d'un accésit al premi Amadeu Oller del 1965 (per *La terra humida*, que no es va publicar sinó parcialment i en edició no venal) i del premi Salvat-Papasseit del 1967 (per *On m'he fet home*, que no va arribar a sortir), Miralles va trigar prop de quinze anys a donar el seu primer llibre de poesia, que de fet van ser dos: *Camí dels arbres i de tu* i *Per fi la tortuga*, aplegats en un mateix volum d'Els llibres de l'Óssa Menor el 1981; és cert que, després, el seu llibre següent, *La mà de l'arquer* (Barcelona: Columna, 1991), va rebre el Premi Nacional de Poesia; és cert que *La ciutat dels plàtans* (Barcelona: Quaderns Crema, 1995) va ser ben rebut per la crítica, i que el 2007 va ser traduït al romanès; és cert que Miralles va aplegar tota la seva poesia, incloent-hi el llibre inèdit *Mans lentes d'aigua*, al volum *D'aspra dolcesa: Poesia 1963-2001* (Barcelona: Proa, 2002); és cert que a l'antologia *No me n'he anat* (Barcelona: Edicions 62, 2007) nou lectors van triar 87 poemes de Miralles i que cadascun hi va raonar els motius de la seva tria; és cert que l'últim llibre de versos que va tenir temps de veure publicat, *L'ombra dels dies roja* (Barcelona: Edicions 62, 2009), va obtenir el Premi de la Crítica Catalana; i és cert, en fi, que Miralles va guanyar el Premi Extraordinari Salvador Espriu dels Jocs Florals de Barcelona del 2013 amb el poema «Hi ha feres d'altre temps, a hores d'ara increïbles». Però aquests reconeixements denoten, si de cas, el que podríem dir-ne una predisposició al *succès d'estime*, perquè és tan cert com tot plegat que, en l'imaginari dels lectors de poesia catalana, Carles Miralles amb prou feines existeix, i encara menys figura entre els capdavanters de la seva generació, al costat, posem-hi, per no complaure un sol gust, de Marta Pessarrodona, Narcís Comadira, Salvador

Oliva, Francesc Parcerisas o Pere Gimferrer. Diria que a Carles Miralles li pesa l'estigma, immerescut, de filòleg i erudit, ell que abans que res, per sobre i per sota de tot, era un poeta. És una llàstima, i tant que ho és, però no tant per al Carles mateix, l'amic enyorat que ja no podria fer-ne res, de l'estima dels seus compatriotes lectors de poesia, sinó per a aquests mateixos lectors, que potser no han tingut el goig de veure com la tensió del vers, paradoxalment, atenua la pressió a què el poeta sotmet sempre la sintaxi per aconseguir (sobretot, per mi, a *La mà de l'arquer*, *Mans lentes d'aigua* i *L'ombra dels dies roja*) que la llengua dels poemes, que és la llengua compartida per Carles Miralles i pels seus lectors, s'ompli de càrrega emotiva a l'hora de dir-nos el món tal com és: a l'hora de dir-nos-el tal com el viu, ara ja per sempre, el poeta que va ser Carles Miralles.